

De maatschappelijke rol van bibliotheken

Permeke: bibliotheek nieuwe stijl

Aandacht voor de maatschappelijke rol van bibliotheken

Verslag van het WLIC-congres 2005

De 'ouderen' onder de lezers herinneren zich ongetwijfeld *Bibliotheek & Samenleving*. Dat tijdschrift van het NBLC berichtte over de maatschappelijke dimensies van de openbare bibliotheeksector in Nederland. Als prille bibliotheekschoolstudent sprak het me erg aan en verruimde het in niet geringe mate mijn blik op doel en functie van de openbare bibliotheek. Medestudenten hadden analoge ervaringen. Het vaktijdschrift is niet meer. De opvolger draagt de weinig zeggende titel *Bibliotheek* maar het onderwerp staat wel weer op de internationale bibliotheekagenda. Tijdens het recente World Library and Information Congress (Oslo, 14-18 augustus 2005), georganiseerd door de International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), kwam het thema in meerdere sessies aan bod.

Vrijheid van meningsuiting

Zowel de Noorse minister van Cultuur, IFLA-president Kay Raseroka, de burgemeester van Oslo, als keynote spreker Sejersted, beklemtoonden het belang van bibliotheken inzake de vrijheid van meningsuiting :

- "Wanneer we samenkomen op een IFLA-congres doen we dit niet uit routine, noch als een elite. We ontmoeten elkaar als professionals omdat we bibliotheken zo belangrijk vinden. In onze diverse functies van directeur tot medewerker, kunnen we een bijdrage leveren tot de samenleving. We kunnen bestaande en nieuwe concepten uitwisselen, van onze culturele verschillen leren en netwerken uitbouwen om zo onze lokale gemeenschap nog beter te dienen", dixit Raseroka.
- Burgemeester: "De vrijheid van meningsuiting kan slechts gerealiseerd worden door vrije toegang tot informatie".
- De Noorse grondwet wijzigde in 2004 het artikel over vrijheid van meningsuiting. Noorwegen moest immers zijn grondwet aanpassen aan art. 10 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens. Een parlementaire commissie onder leiding van Prof. Francis Sejersted bereidde dat voor. Sejersted hield tijdens de openings-

In de hoofdstraat van Oslo hingen Ifla-wimpels, zoals hier aan de ingang van het Parlement. Foto: Marc Storms.

sessie een doorwrochte lezing over het intrinsieke én het utilitaire belang van de 'Freedom of Expression'. Enkel als meningen geuit worden, kunnen ze gedeeld, overgenomen, afgewezen of aangepast worden. En dit vormt de grondslag van de democratische staat. Een staat die hoe langer hoe minder monolithisch is en waarbij ook de machtsdragers een gezicht moet krijgen. Burgers hebben het recht te vernemen wie waarom welke beslissingen neemt. Tezelfdertijd moeten zij ook beseffen dat geen enkele maatschappij volledig open is. En zo heeft ook de vrijheid van meningsuiting grenzen. Denk maar aan de staatsveiligheid, blasfemie, privacy, racistische uitspraken of pornografie. De Noorse Nationale Unesco-commissie verspreidde op het congres het parlementaire rapport waarin al deze aspecten behandeld worden¹.

Niet enkel de onderwerpen, maar ook de verpakking met woord, beeld en live-optredens, en misschien ook de aanwezigheid van koning Harald V, maakten dat de opening van het congres een diepe indruk op de aanwezigen maakte.

Bibliotheeksector in het offensief inzake intellectueel eigendomsrecht

Dezelfde maatschappelijke betrokkenheid stond centraal op de bijeenkomst van de werkgroep rond Copyright and other Legal Matters. CLM is naast ALP (Action for Development through Libraries Programme), FAIFE (Free Access to Information and Freedom of Expression), ICABS (Alliance for Bibliographic Standards), PAC (Preservation and Conservation) en UNIMARC één van de cruciale aandachtspunten van IFLA. CLM-voorzitter Winston Tabb (John Hopkins University, VSA) liet er geen twijfel over bestaan dat bibliothecarissen vóór copyright zijn. Een wettelijk basis is noodzakelijk om auteurswerken te beschermen van piraterij en illegale exploitatie. Maar copyright gaat niet enkel over bescherming. Van bij het ontstaan van copyright werd de noodzaak aan een eerlijke verdeling tussen de rechten van de auteurs en die van de gebruikers beklemtoond. Trouwens, zo voegde hij er fijntjes aan toe, elke auteur is ook gebruiker. Vervolgens pleitte Teresa Hackett (Electronic Information for Libraries, voormalig directeur EBLIDA) ervoor elk nieuw verdrag van WIPO te laten testen op economische en sociale impact. Ze stelde er het nieuwe initiatief A2K (Access to Knowledge) voor.

Centraal op de agenda van CLM stond een discussie rond de ontwikkeling van een bibliotheekagenda voor intellectuele eigendom. De ontwikkelingen inzake auteursrecht en aanverwante rechten worden sterk gestuurd vanuit de rechthebbenden. Een tegenbeweging is dus noodzakelijk. De beroepsvereniging VVBAD schreef in 1998 een standpunt over de 'Rol van bibliotheken'. In het bijbehorende eisenplatform wordt gepleit voor een recht op toegang tot informatie, op lezen en raadplegen, op lenen van digitale media, op documentlevering, op ontsluiting van informatie en op digitaal bewaren. Tevens stelde de VVBAD voor een internationaal charter op te stellen dat de rechten van de bibliotheekgebruiker waarborgt en afdwingbaar is in de landen van de Europese Unie². Het was verheugend dat op het internationaal niveau in dezelfde richting gedacht

Tijdens het congres werd de gerenoveerde en uitgebreide nationale bibliotheek plechtig geopend. Ze is gehuisvest in de voormalige universiteitsbibliotheek. Foto: Marc Storms.

Library-Related Principles for the International Development Agenda of the World Intellectual Property Organization

January 2005

Goal 1: A robust and growing public domain to provide new opportunities for creativity, research, and scholarship.

- 1.1. All works created by governmental authorities should be in the public domain.
- 1.2. Published works resulting from government-funded research should be publicly available at no charge within a reasonable time frame.
- 1.3. Facts and other public domain materials, and works lacking in creativity, should not be subject to copyright or copyright-like protections.
- 1.4. Consistent with the Berne Convention, the term of copyright should be the life of the author plus 50 years. The term of copyright should not be extended retroactively.

Goal 2: Effective library programs and services as a means of advancing knowledge.

- 2.1. A library may make copies of published and unpublished works in its collection for purposes of preservation or to migrate content to a new format.
- 2.2. A work that has been lawfully acquired by a library may be lent to others without further transaction fees to be paid by the library.
- 2.3. A work that has been lawfully acquired by a library or other educational institution may be made available over a network in support of classroom teaching or distance education in a manner that does not unreasonably prejudice the rights holder.
- 2.4. Subject to appropriate limitations, a library or educational institution may make copies of a work in support of classroom teaching.
- 2.5. A library may convert material from one format to another to make it accessible to persons with disabilities.
- 2.6. In support of preservation, education or research, libraries and educational institutions may make copies of works still in copyright but not currently the subject of commercial exploitation.

Goal 3: High levels of creativity and technological progress resulting from individual research and study.

- 3.1. Copyright laws should not inhibit the development of technology where the technology in question has substantial non-infringing uses.
- 3.2. Copying of individual items for or by individual users should be permitted for personal research and study.
- 3.3. It should be permissible to circumvent a technological protection measure for the purpose of making a non-infringing use of a work.

Goal 4: Harmonization of copyright.

- 4.1 The goals and policies set out in this document should not be overridden by other bi-lateral or multi-lateral agreements.
- 4.2 The goals and policies set out in this document are important statements of national and international principle and should not be varied by contract.

<http://www.ifla.org/III/clm/p1/Library-RelatedPrinciples-en.html>

en gewerkt wordt. In september 2004 kwamen beleidsmakers, wetenschappers (waaronder Nobelprijswinnaars), informatici, advocaten, bibliothecarissen en internationale hulporganisaties samen te Genève om te debatteren over de toekomst van de World Intellectual Property Organization (WIPO). Hun Genève-verklaring met een oproep tot hervorming van WIPO ondertekenden meer dan 700 organisaties en individuen. Ongeveer tegelijkertijd startte een groep ontwikkelingslanden een discussie binnen WIPO om een 'ontwikkelingsagenda' op te stellen, naar analogie met de Doha Development Agenda van de WHO. Een breed forum van NGO's waaronder IFLA ondersteunden deze discussie. Nationale en internationale bibliotheekverenigingen stelden de "Library-Related Principles for the International Development Agenda of WIPO" op (zie kader). Deze werd op het congres in kleine groepen besproken. In de groep waar ik aan deelnam, werd gepleit om de verwarrende term 'exceptions' die in de meeste internationale copyright-verdragen voorkomt te vervangen door 'user rights'. Ik merkte op dat het begrip 'classroom teaching' (2.3 en 2.4) best vervangen wordt door een term die ook het niet-formele onderwijs dekt en dat 'distance learning' best inclusief het gebruik van elektronische leeromgevingen is. Daarnaast werd nog het probleem van het achterhalen van de rechthebbende(n) besproken, vooral na overdracht. Een centraal register zou een uitweg kunnen bieden. Een andere mogelijkheid is het volgen van een erkende procedure. Als die niet tot resultaten leidt, zou dit vermeld kunnen worden door de gebruiker. Tevens werd opgemerkt dat de toenemende impact van auteursrecht leidt tot een tekort aan onafhankelijke en betaalbare juristen die de belangen van de bibliotheeksector kunnen verdedigen. Om hierin te bemiddelen stelde de American Library Association een lijst op van 'lawyers for libraries'.

De Patriot Act (VSA) zorgt nog steeds voor beroering in de Amerikaanse bibliotheken. Judith Krugg (American Library Association, Office of Intellectual Freedom) deed gedetailleerd verslag over de wijze waarop de sector reageerde en de succesjes die hierbij geboekt werden. En als het in Washington regent, druppelt het in Den Haag. De Nederlandse regering wijzigde onlangs de wetgeving waardoor de bibliotheken verplicht worden in bepaalde gevallen data te overhandigen aan de onderzoeksrechter. Marian Koren (Vereniging Openbare Bibliotheken) deed hierover verslag. Ze gaf de zaal ook goede raad mee: stel een procedure op om dergelijke verzoeken af te handelen; duid een contactpersoon aan en informeer alle medewerkers terzake; wees kritisch en eis steeds een formeel verzoekschrift; en vergeet ook niet

deze werkwijze te melden aan uw gebruikers. Ter info: in België mogen de politie- en veiligheidsdiensten geen bibliotheekgegevens (dus ook geen leestlijsten) van mensen die ze als verdacht beschouwen, opvragen. Dit blijkt uit het antwoord van de minister van Justitie van 3 juni 2005, op de parlementaire vraag nr. 628 van Francis Van den Eynde.

Partnership en openbare bibliotheken

Hoe kunnen bibliotheken beter hun maatschappelijke rol realiseren dan via een partnership? Dat moet de vraag geweest zijn die de sectie *Libraries serving the general public* zich stelde toen ze hun invulling van het congres voorbereidde. Het resultaat was een boeiend tweeluik. Martha Choe (vertegenwoordigster van de Bill & Melinda Gates Foundation) gaf een gedegen overzicht van de verschillende stappen die leiden tot een succesvol partnership. Uitgangspunt is een correcte inschatting van elkaars wensen en verwachtingen. Zij lardeerde haar voordracht met verschillende voorbeelden. Zo kon in Chili het project 'BiblioRedes: Abre to Mundo' (internet in alle OB) in 2003 gerealiseerd worden dankzij steun van de Foundation maar ook door de inbreng van de Nationale Bank en de belastingdienst die bibliothecarissen betaalden om gebruikers te leren om online te bankieren, resp. belastingsformulieren online in te vullen. Meer voorbeelden uit Hamilton Public Library (Canada). Beth Hovius deelde haar ervaringen uit een selectie van niet minder dan 200 projecten mee, waarbij ze telkens kort samenvatte wat de bibliotheek uit een partnership leerde³. Bij elk partnership dat de bibliotheek aanging, werd steeds vertrokken van de basiswaarden van de bibliotheek zoals inclusiviteit (open voor iedereen zonder onderscheid van ras, gender of opleiding) en objectiviteit. Het slot van haar voordracht: *"Partnerships that celebrate libraries and literacy are fun and engaging. So select your game. Choose your team. Practice and play hard. Show your appreciation. Celebrate the results."*

Technologie transfer & voorbeeldfunctie

Een goed beheer van publieke (en helaas ook schaarse) bibliotheekmiddelen verplicht bibliothecarissen om zich vragen te stellen over de kost van bestaande en nieuwe bibliotheek-

Receptie in de (hoofd) openbare bibliotheek van Oslo.
Foto: Marc Storms.

diensten. Roger Evans van de Deichmanske Bibliotheek (de openbare bibliotheek van Oslo) hield een sterk pleidooi voor open-sourcesoftware. De bibliotheek kan hiermee een aanzienlijke besparing realiseren. Open-sourcesoftware is immers gratis. De bibliotheek bespaart dus op licentierechten. Daarenboven heeft deze software minder krachtige pc's nodig, is ze veel stabiel en minder gevoelig voor hackers en virussen. En er is voldoende software ter beschikking. De bibliotheek van Oslo gebruikt open-sourcesoftware voor de ontwikkeling van volgende digitale diensten 'Ask the librarian', 'City diary', 'Bazaar' en 'Detector'. En ook de pc's van publiek en personeel draaien Linux en consoorten. Maar de belangrijkste reden voor Evans is dat projecten die ontwikkeld worden met open source kunnen gedeeld worden tussen bibliotheken. Van nature uit zijn bibliotheken wegens hun klemtoon op samenwerking, geschikt voor het open source business model. Op deze wijze zouden bibliotheken ook kunnen werken aan een technologie transfer van Noord naar Zuid. Waarbij Evans luidop droomde van de community www.librarylinux.org die onder meer een cd met hierop een complete set bibliotheeksoftware gratis zou verspreiden onder de ontwikkelingslanden.

Om een droom te realiseren is hulp van alle fronten welkom. Ligt hier trouwens geen taak voor VCOB en de provincies? VCOB biedt openbare bibliotheken de mogelijkheid om tegen gereduceerd tarief in te tekenen op Microsoft Select Licenties. Maar de OpenOffice Suite is volledig gratis en Mozilla's Firefox moet niet onderdoen voor Internet Explorer. Via demo's van wat deze pakketten te bieden hebben en ondersteuning bij de installatie ervan zouden VCOB en provincies de openbare bibliotheeksector kunnen helpen een aanzienlijke besparing te realiseren. En op die manier zouden ook de bibliotheekbezoekers in aanraking komen met deze open-sourcesoftware. Een nieuwe maatschappelijke rol wacht om opgenomen te worden.

Marc Storms, directeur VVBAD
marc.storms@vbad.be

Noten

1. Een exemplaar is aanwezig in de VVBAD vakbibliotheek.
2. http://www.vbad.be/08_standpunten/vlimani.html
3. De teksten van deze en de meeste andere voordrachten kan u consulteren op <http://www.ifla.org/IV/ifla71/Programme.htm>

Permeke: bibliotheek nieuwe stijl

Antwerpen, 2 september 2005

Op 22 april 2005, de laatste dag van ABC 2004, opende de nieuwe centrale bibliotheek van Antwerpen haar deuren aan het De Coninckplein. De bibliotheek kreeg de naam 'Permeke'. De oude Ford-garage van Oscar Permeke, volle neef van Constant Permeke, werd verbouwd tot het 'Permeke-gebouw'.

De vestiging van deze bibliotheek past in het Structuurplan voor de duurzame ontwikkeling van Antwerpen-Noord. De buurt heeft een sterk multicultureel karakter en een reputatie als probleem- en achterstandswijk. Het gebouw huisvest niet enkel de bibliotheek maar ook een stadskantoor, Antwerpen Averechts en Permeke Entrepreneurs. De aanwezigheid van verschillende ontmoetingsplekken – zoals het Grand Café, vergaderlokalen en het nog aan te leggen binnenplein – maakt dat het gebouw ook een uitgesproken sociale functie krijgt.

Op 2 september bracht een groep bibliothecarissen in VVBAD-verband een bezoek aan deze Permeke-bibliotheek. De verwachtingen waren hoog gespannen, hoe kan het ook anders? Antwerpen heeft immers de grootste bibliotheek van Vlaanderen. Directeur Marleen De Donder nam de honneurs waar. Zij schetste, lichte toe, onderbouwde... met verve. Het woord dat daarbij telkens terugkwam was 'flexibiliteit', een principe dat toegepast werd op de inrichting, op de materialen en op de diensten.

Zitbanken nodigen uit om een krant of een algemeen tijdschrift te lezen.
 Foto: Marc Storms.